

**BİYOĞRAFI V ESER KAVRAMLARINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİYLE
İBNÜLEMİN MAHMUT KEMAL İNAL¹**

*IBNULEMIN MAHMUT KEMAL INAL WITH HIS VIEWSON BIOGRAPHY AND
LITERARY WORK CONCEPTS*

İsmail Alperen BİÇER *

*Geliş Tarihi: 12.03.2020
(Received)*

*Kabul Tarihi: 03.06.2021
(Accepted)*

ÖZ: XV. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar varlığını sürdüren tezkire geleneğinin ‘son temsilcisi’ olarak İbnülemin Mahmut Kemal İnal, şairlerin, sadrazamların, hattatların ve musikişinasların biyografilerini ve eserlerinden örnekleri ihtiva eden tezkireler kaleme almıştır. Onu edebiyat tarihinde görünür kılan da kuşkusuz bu eserleridir. Ancak dönemin süreli yayınlarında çıkan ve henüz yeni harflere aktarılmamış yazıları da tıpkı tezkireleri ve monografileri gibi dikkate değer metinlerdir. Bu yazılar, her ne kadar kuramsal/nazari bir metotla kaleme alınmamış olsalar da uzun süren yazı hayatında yoğun bir biçimde biyografiyle meşgul olan bir şahsiyetin görüşlerini yansıtmaları bakımından önem arz etmektedir. *Resimli Gazete* ve *Türk Tarih Encümeni Mecmuası* adlı süreli yayınlarda çıkan “Meşâhir-i Osmaniyye”, “Eser-Müessir”, “Âsâr-ı Muhallede” ve “Meşâhir-i Meçhûle” yazılarında İbnülemin, ‘biyografi’ ve ‘eser’ kavramlarına dair görüşlerini dile getirir. Eslefa gösterilen hürmetin bir vesikası olarak gördüğü biyografi çalışmalarının önemine ve gerekliliğine dikkat çeken İbnülemin, biyografi yazmanın zorluklarını ifade eder. Ayrıca edebî şahsiyetin şöhretine bakılmaksızın asıl dikkate alınması gereken şeyin eser olduğuna vurgu yapar. Bu makalede İbnülemin’in süreli yayınlarda çıkan yazılarına dayalı olarak onun biyografisi ve eser kavramlarına ilişkin görüşleri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Tezkire, biyografi, edebî eser, İbnülemin Mahmut Kemal İnal.

ABSTRACT: As the 'last representative' of the tezkire tradition, which existed from the 15th century to the 20th century, Ibnulemin Mahmut Kemal Inal drafted a collection of biographies and examples of poets, grand viziers, calligraphers and musicians. Undoubtedly, it is these works that make him visible in the history of literature. However, his writings, which were published in periodicals of the period and not yet transferred to new letters, are also remarkable texts, such as tezkires and monographs. Although these writings have not been written with a theoretical method, they are important in that they reflect the views of a person who is busy with biography intensely in his long writing life. In his articles titled

¹Bu makale, 2019 yılında Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Edebiyatı Bilim Dalında hazırlanan “Tezkire Geleneğinin Son Temsilcisi: İbnülemin Mahmut Kemal İnal” başlıklı doktora tezinden hareketle üretilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Biçer, İsmail Alperen, *Tezkire Geleneğinin Son Temsilcisi: İbnülemin Mahmut Kemal İnal*, Paradigma Akademi Yayınları, Çanakkale 2021.

* Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkçe Öğretimi, Uygulama ve Araştırma Merkezi, iabicer@ogu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2207-1083.

“Meşâhir-i Osmaniyye”, “Eser-Müessir”, “Âsâr-ı Muhallede” and “Meşâhir-i Meçhûle” published in magazines named, *Resimli Gazete ve Türk Tarih Encümeni Mecmuası* Ibnulemin expresses his views on the concepts of ‘biography’ and ‘literary work.’ Ibnulemin, who draws attention to the importance and necessity of biography works, which he sees as a document of reverence against predecessors, expresses the difficulties of writing biographies. He also states that, regardless of the fame of the literary figure, the most important thing to consider is work. In this article, based on Ibnulemin's articles published in periodicals, his views on the concepts of biography and work will be examined.

Keywords: Tezkire, biography, literary work, Ibnulemin Mahmut Kemal Inal.

EXTENDED ABSTRACT

Ibnulemin attracted attention with the biographies and monographs he wrote in the 20th century, and it is possible to accept him as the "last representative" of the tezkire tradition. Hence, the works called *Son Asır Türk Şairleri (The Last Century Turkish Poets)*, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar (Last Grand Viziers of the Ottoman Empire)*, *Son Hattatlar (Last Calligraphers)*, and *Hoş Sada Son Asır Türk Musikîşinasları (Nice Sound: Turkish Music Lovers of the Last Century)* have similarities with the tezkires in terms of structure and content. Nonetheless, it should be noted that the biographical works of Ibnulemin are not limited to the works mentioned above. Ibnulemin also wrote monographs on the lives and works of historical, scientific and literary figures.

The articles of Ibnulemin, which were published in the periodicals of the period before he wrote the biographies and monographs, indicate that he thought over on the concepts of 'biography' and 'work'. In these writings, Ibnulemin pointed out the necessity and importance of biography while criticizing the classical style of citation. He also emphasized the nature of the literary work, and underlined that a sample work had to be presented in the biography. The present study analyzes the views of Ibnulemin on "biography" and "work", based on his articles published in *Resimli Gazete* and *Türk Tarih Encümeni Mecmuası (Journal of the Turkish History Committee)* titled “Meşâhir-i Osmaniyye”, “Eser-Müessir”, “Âsâr-ı Muhallede” and “Meşâhir-i Meçhûle”.

As the "last representative" of tezkire tradition that continued between 15th Century and 20th Century in the Turkish literature, Ibnulemin, who mainly concentrated on biography in his literary life, wrote tezkires that wrote the lives of poets, grand viziers, calligraphers and music lovers, and presented examples from their works. Nonetheless, his articles that were published in *Resimli Gazete* and *Journal of the Turkish History Committee* indicate that he concentrated on biography. These articles, which were published at the end of the 1890s, and particularly "Meşâhir-i Osmaniyye", qualify as "decelerations" determining the "purpose and direction" of the biographical works written by Ibnulemin throughout his life. The most important element Ibnulemin emphasized in these articles was “eslâf” (predecessor) as a cult. According to Ibnulemin, members of a nation that desired progress had to recognize and show respect to the masters of the past. According to Ibnulemin, "skillfulness" is the basic rule of progress. With the biographies written by the "skillful" people, it is possible to remember and know the people, who advanced in a profession and produced works.

Ibnulemin believed that the biographic subject was not reviewed and understood in all its aspects, and certain aspects were neglected in biographies that were written in the

classical form of citation. For him, the neglected aspect of the biographical subject was undoubtedly its spiritual front. As a matter of fact, the persons addressed in the biographies and monographs written by Ibnulemin appeared before the reader as a whole with the physical appearance, personality traits, temperament, habits, flaws and weaknesses as well as the interpretation of its official form. Thus, biographies turned into a living structure rather than being a collection of dry and prosaic information.

Years before he wrote his biographies and monographs, Ibnulemin expressed his thoughts around the concepts of literature, work and influencer in his articles titled "Eser-Müessir" and "Âsâr-ı Muhallede", which were published in *Resimli Gazete*.

According to Ibnulemin, a sample work must be presented in the biography. Hence, a literary work is a concrete indicator of the power of the literary person, whose biography is written. It is neither sufficient nor appropriate to describe a literary personality as "şair-i mahir" (talented poet) after only presenting the biographical information. Because; "it is not the effect that should be considered; it is the work itself." On the other hand, it should be noted that there is a significant contradiction in the literary personality and reviews of Ibnulemin in particular, and the authors of tezkire in general. Hence, the literary personality and reviews of the works in tezkires exhibit a spiral structure. Despite the fact that the work is the most important aspect in theory, there is a different situation in practice. The reviews of literary works in the tezkires are in fact the evaluations of the literary personality, who is the "most obvious reason" of their presence. According to the authors of tezkire, "there is no work without a creator. The glory, dignity and value of an activity depend on the power and capability of its owner."

In addition to writing the official interpretation of the biographic subject in his works in tezkire style, which he described as "respect to the predecessors" and "service to the successors", Ibnulemin comprehended and introduced this personality as an individual with his personality traits, temperament, habits and weaknesses. Ibnulemin believed that the spiritual aspect of the biographic subject was neglected in the tezkires that were written before him, pointing to the biographical works written in Europe. According to him, the biographical subject presents itself with all aspects and vitality in these biographies. According to Ibnulemin, established a connection between the literary term of "biography" with the medical term of "anatomy", the personality traits of the biographic subject, his temperament, habits, education and professional status, the value and nature of his works should be considered as a whole starting from the social background, which plays a decisive role in the formation of his personality. Nonetheless, writing a biography is a very hard work. One of the main difficulties is that the biographical subject does not appreciate his own worth as a person of 'modesty'. However, the indifference towards the masters is also among the factors that challenges the author of biographic works.

Ibnulemin, who thought over about biography, stated that what really matters was not the "effect"; it was the "work" itself. According to him, what needed to be taken into account was the work itself, regardless of the reputation of its creator. Ibnulemin highlighted the relationship between biography and work with the analogy of 'father and son', emphasizing that the work is a "product of nature". In addition, Ibnulemin stated that the word literature derived from "decency", similar to the pioneering figures of the Tanzimat Period, mentioning that what is moral is also beautiful. According to him, if the words under the guise of

metaphors contradicted with the truth and decency, they could not be qualified as literary. These works disappear in a short time, similar to the bodies of their authors.

1. GİRİŞ

Tarih boyunca şairlerin ve yazarların biyografileri ve ortaya koydukları edebî eserler çeşitli incelemelere ve araştırmalara konu olmuştur. Söz konusu bu araştırma ve incelemelerde edebî şahsiyetin doğum ve ölüm tarihleri kaydedilmiş, öğrenim ve meslekî durumları hakkında bilgi verilmiş ve edebî kişilikleri ele alınmıştır. Ayrıca onların ürettikleri edebî eserler de muhtelif yönleriyle değerlendirilmiştir. Sözü edilen bu araştırma ve incelemelerin Türk edebiyatında görülen ilk örnekleri kuşkusuz ‘tezkire’ adı verilen çalışmalardır. Arapça ‘zikir’ kökünden türetilen tezkire sözcüğünü, “*hatırlanmaya vesile olan şey, pusula, bir iş için izin verildiğini bildiren resmî kâğıt, askerlik görevinin bittiğini bildiren belge*” olarak tanımlamak mümkündür.² Pek çok anlama gelmesine karşın tezkire, bir edebiyat terimi olarak şairlerin hayatlarının kaydedildiği ve edebî kişiliklerine dair değerlendirmelerin yapıldığı bir türün/geleneğin adı olmuştur.³ İlk örnekleri Arap ve Fars edebiyatlarında görülen tezkire türünün Anadolu sahasındaki ilk örneği Sehî Bey’in kaleme aldığı *Heşt-Behişt* adlı eserdir. XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar Türk edebiyatında, bugünkü verilere göre 36 eser kaleme alınmış; böylece varlığını beş yüz yıla yakın sürdüren bir tezkire geleneği oluşmuştur. Tezkire geleneğinin teşekkülünde ve bu geleneğin yarım asır sürmesinde hiç şüphe yok ki ‘zeyl’ usulünün payı büyüktür. Yarım asırlık zaman diliminde eserleriyle varlık gösteren “*kalburüstü*” hemen her şair hakkında tezkirelerde bilgi bulunmaktadır.⁴

Tezkireler biçim, içerik, dil ve üslup bakımından incelendiğinde birtakım müşterek özelliklerin varlığı göze çarpmaktadır. Şairlerin mahlaslarını esas alan alfabetik tasnif sisteminin yanı sıra *mukaddime, biyografi ve örnek eserler, hatime* bölümleriyle inşa edilen tertip tarzı, yüzyıllar içinde klasikleşen tezkire üslubunu yansıtmaktadır. Tezkirelerin ön sözü olarak düşünebileceğimiz mukaddime bölümlerinde yazar, Tanrı’ya şükreder ve peygambere olan bağlılığını salavatlarla dile getirir. Ayrıca bu bölümde tezkire yazarı, eserin telif sebebinden, eserde nasıl bir yol/yöntem izlediğinden ve eserinde yer verdiği şairleri hangi ölçütleri dikkate alarak seçtiğinden söz eder. Tezkirelerin mukaddime bölümleri, yazarın sanattaki kudretini ve dile olan hâkimiyetini gösterdiği bölümlerdir. Ayrıca tezkire yazarının edebiyata, şiire ve şaire yönelik değerlendirmelerini ihtiva eden mukaddimeleri,

² Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2007, s. 1107; Şemsettin Sami, *Kamûs-ı Türkî*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2010, s. 1226.

³ Haluk İpekten vd., *Şair Tezkireleri*, Grafiker Yayınları, Ankara 2002, s. 10.

⁴ Tuba Işınso İsen-Durmuş, “Osmanlı Şuara Tezkirelerinde Zeyl Geleneği”, *Turkish Studies*, Cilt 7/1, s. 1319-1329.

birer “*poetika denemeleri*” olarak kabul etmek mümkündür.⁵ Mukaddime bölümlerinin ardından biyografi ve örnek eserler gelir. Biyografi ve örnek eserlerin kaydedildiği bu bölümde öncelikle şairlerin biyografik varlıkları isim, mahlas, lakap, doğum/ölüm tarihi ve yeri, öğrenim ve meslekî durumları gibi alt başlıklarla tespit edilir. Bir birey olarak biyografik varlığı tespit edilen şairin edebî kişiliğine ve şiirlerinin mahiyetine yönelik değerlendirmelere de bu bölümde yer verilir.⁶ Söz konusu bu bilgi ve değerlendirmelerin ardından örnek eserler dikkatlere sunulur. Tezkirelerin hacimleri dikkate alınarak örnek eserler sınırlı tutulur. Şairlerin genellikle en bilindik eserleri, taç beyitleri ve berceste mısraları biyografilerinin sonuna örnek eser olarak kaydedilir. “*Tezkirecilerin şiir seçimlerindeki orijinallik*” onların edebî zevklerini ve şahsi fikirlerini okuyucuya hissettiren bir unsur olarak göze çarpmaktadır. Tezkire yazarlarının ‘münekkit’ taraflarını gözler önüne seren şiir seçimlerindeki bu ‘orijinallik’ onların şiir zevklerinin bir tezahürü olarak yorumlanabilir. Ancak belirtmek gerekir ki tezkire yazarları biyografilerin sonuna örnek eser olarak kaydettikleri şiirleri ilmî manada tahlil etmezler. Onların eleştiri metodu, şaire yöneliktir. Bu yönüyle tezkirelerdeki şiir değerlendirmeleri, umumiyetle analitik olmaktan uzak, basmakalıp ifadelerle geçiştirilir ve bu değerlendirmeler büyük ölçüde birer takdir ifadesidir.

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren sosyal, siyasi, kültürel alanlarda Batı’ya yönelişin bir sonucu olarak tezkire ve tezkire geleneği yerini modern anlamda biyografiye ve edebiyat tarihine bırakmıştır. Bir milletin asırlar boyu vücuda getirdiği edebî eserleri “*kronolojik ve sistematik*”⁷ bir biçimde ele alan edebiyat tarihinin karşısında tezkireyi, ‘değersiz’ yahut ‘faydasız’ görmek doğru değildir. Zira kaleme alındıkları dönem ve o dönemin şartları göz önüne alındığında tezkirelerin, her ne kadar edebiyatın tekâmülünü kronolojik olarak ele almasalar da pek çok şairin unutulmasına engel oldukları görülecektir.

1889 yılında Abdülhalim Memduh tarafından ilk örneği kaleme alınan edebiyat tarihi, M. Fuat Köprülü ile birlikte bilimsel olarak temellendirilmiş; devam eden süreçte ise Agâh Sırrı Levend, Mustafa Nihat Özön, Nihat Sami Banarlı, Ahmet Hamdi Tanpınar ve daha pek çok isim edebiyat tarihi alanında eserler kaleme

⁵ Haluk İpekten vd., *age.*, s. 12.; Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bk. Filiz Kılıç, Muhsin Macit, “Divan Edebiyatında Poetika Denemeleri: Tezkire Önsözleri”, *Yedi iklim*, Sayı 3, 1992, s. 28-33.

⁶ Jamees Stewart Robinson, “Osmanlı Şair Biyografileri”, *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, (haz: Mehmet Kalpaklı), YKY, İstanbul 1999, s. 134-146.; Harun Tolasa, *Sehî, Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002.

⁷ İnci Enginün, “Edebiyat Tarihi”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh Yayınları, Cilt 2, İstanbul 1977, s. 443-444.; Orhan Okay, “Edebiyat Tarihi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 10, İstanbul 1994, s. 403-405.

almışlardır. Edebiyat tarihinin bilimsel manada temellendirildiği ve bu alanda ciddi eserlerin kaleme alındığı dönemde İbnülemin Mahmut Kemal İnal⁸, tezkire geleneği çerçevesinde değerlendirilmesi mümkün olan *Son Asır Türk Şairleri* - orijinal adıyla *Kemâlû 'ş-Şuarâ*- adlı eseri Türk Tarih Encümeni tarafından fasiküller hâlinde yayımlanmıştır.

XX. yüzyılda kaleme aldığı biyografi ve monografilerle dikkatleri üzerine çeken İbnülemin'i tezkire geleneğinin 'son temsilcisi' olarak kabul etmek mümkündür. Zira başta *Son Asır Türk Şairleri* olmak üzere, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, *Son Hattatlar*, *Hoş Sadâ Son Asır Türk Musikîşinasları* adlı eserler, kendilerinden önceki tezkirelerle yapı ve içerik bakımından benzerlik göstermektedir. Ancak belirtmek gerekir ki İbnülemin'in biyografî türünde kaleme aldığı eserler, yukarıda adı geçen eserlerden ibaret değildir. Zira İbnülemin tarihî, ilmî ve edebî şahsiyetlerin hayatlarına ve eserlerine dair monografiler de kaleme almıştır.

İbnülemin'in, sözü edilen biyografi ve monografi türündeki eserlerini kaleme almadan evvel dönemin süreli yayınlarında çıkan yazıları onun 'biyografi' ve 'eser' kavramları üzerine düşündüğünü gösteren metinlerdir. Bu yazılarında İbnülemin, klasik tezkire üslubuna yönelik eleştiriler yaparken biyografinin gerekliliğine ve önemine işaret eder. Ayrıca edebî eserin mahiyeti üzerinde durur ve biyografide mutlaka örnek eser verilmesi gerektiğinin altını çizer. Bu makalede muhtasar bir yaşam öyküsünün ardından *Resimli Gazete*'de ve *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*'nda yayımlanan "Meşâhir-i Osmaniyye", "Eser-Müessir", "Âsâr-ı Muhallede" ve "Meşâhir-i Meçhûle" başlıklı yazılarından hareketle İbnülemin'in 'biyografî' ve 'eser' kavramlarına dair görüşleri incelenecektir.

2. GELENEĞİN 'MİNNETTAR' VÂRİSİ: İBNÜLEMİN MAHMUT KEMAL İNAL

İbnülemin, 17 Kasım 1871'de İstanbul/Beyazıt'ta Mercan Ağa Mahallesinde, eski adı 'Muradiye' olan, daha sonra babasının ismi verilen sokaktaki evlerinde dünyaya gelir. Babası, sadrazam Yusuf Kâmil Paşa'nın yirmi yedi yıl mühürdarlığını yapan ve bu unvanıyla tanınan Mehmet Emin Paşa, annesi ise Hamide Nergis Hanım'dır. Öğrenim hayatına kardeşi Ahmet Tevfik ile beraber Mercan Ağa Sıbyan Mektebi'nde başlar, daha sonra Şehzade Rüştüyesi'ne devam eder ve 6 Haziran 1885 tarihinde bu okuldan mezun olur. Maarif Nazırı Münif Paşa'nın yardımıyla Mekteb-i Mülkiye'nin yatılı kısmına kaydolur. Ancak buradaki öğrenimini tamamlamadan ayrılır ve Mekteb-i Hukuk'un derslerine dinleyici olarak katılır.

⁸ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, kendisine ön ad/unvan olarak İbnülemin'i seçmiş ve bu ismi eserlerinde kullanmıştır. Ayrıca onun hakkında yapılan çalışmaların hemen hepsinde bu isimle anılmıştır. Biz de çalışmamız boyunca kendisinden 'İbnülemin' olarak bahsedeceğiz.

İbnülemin'in resmî öğrenimi adı geçen okullardan ibarettir. Hususi öğrenimi ise konaklarına gelen hocalardan ve dönemin tanınmış ilim adamlarından gördüğü derslerle devam eder. İbnülemin'in ders aldığı hocalardan biri, Mehmet Akif'in babası, Fatih müderrislerinden İpekli Mehmet Tahir Efendi'dir. Trabzonlu Hoca Hüsnü Efendi'den tefsir, Sahih-i Buhari ve Fars edebiyatı dersleri alır. Ali Paşa Camii imamı ve hattat Hasan Tahsin Efendi, her gün konağa gelen hocalardandır. İbnülemin, Hasan Tahsin Efendi'den sülüs ve nesih yazı öğrenir, bir süre sonra da icazet alır. Kozan'da buldukları sırada Süleymaniyeli Fânî Efendi'den Arap ve Fars edebiyatı dersleri alır. Reji Müdürü Leon Efendi'den ve Aram adında bir gayrimüslimden Fransızca öğrenir.

İbnülemin'in çalışma hayatı, 17 Kasım 1889'da *maaşsız* olarak girdiği Vilayat-ı Mümtaze Kalemî'nde başlar. İkinci görev yeri ise Sadaret Mektubi Kalemî olur ve o buradaki başarılarından dolayı 1895 yılında Teftiş-i Islahat Komisyonu başkâtipliğine getirilir. Sadaret Mektubi Kalemî ve Eyalat-ı Mümtaze ve Muhtare Kalemî'nde müdür muavini ve müdür olarak görevlendirilir. 29 Kasım 1911 tarihinde Yıldız Sarayı evrakının tetkik ve tasnifi ile birikmiş jurnallerin tasfiyesi işine memur edilir. 1 Ağustos 1922 tarihinde meslek hayatının en üst kademedeki vazifesi olan Divan-ı Hümayun beylikçiliğine getirilir. Bâbîâlinin lağvı ile 7 Kasım 1922'de buradaki görevi sona erer. 26 Haziran 1927'de Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ne müdür olarak tayin edilir. 1 Ağustos 1935 tarihinde Türk ve İslam Eserleri Müzesi Müdürlüğünden yaş haddi dolayısıyla emekli olur.⁹

İbnülemin, Cerrahpaşa Hastanesinde geçirdiği bir ameliyat sonucu 24 Mayıs 1957'de, gece saat on ikide hayatını kaybeder. 27 Mayıs 1957 tarihinde Beyazıt

---

⁹ İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın hayatı ve eserleri hakkında bilgi veren belli başlı eserler şunlardır: İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2013, s. 2625-2669.; Hüseyin Vassaf, *Bir Eski Zaman Efendisi İbnülemin Mahmut Kemal İnal Kemâlî'l-Kemâl*, (haz. Fatih M. Şeker, İsmail Kara), Dergâh Yayınları, İstanbul 2012.; Ömer Faruk Akün, "İbnülemin Mahmut Kemal İnal", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 21, 2000, s. 249-262.; Fatih Mehmet Şeker, *Modernleşme Devrinde İlmîye Cevdet Paşa – İbnülemin Örneği*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2011.; Fatih Mehmet Şeker, "İbnülemin İçin Entelektüel Bir Portre Denemesi Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Sahih Bir Köprü", *Bir Eski Zaman Efendisi İbnülemin Mahmut Kemal*, Dergâh Yayınları 2012, s. 15-66.; Muhittin Öztürk, *İbnülemin Mahmud Kemâl'in Hayatı ve Eserleri*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1996.; Taha Toros, *Türk Edebiyatından Altı Renkli Portre*, İsis Yayıncılık, İstanbul 1998.; Şemsaddin Şeker, *İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın Tarihi Romanı: Sabih*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.; Dursun Gürlek, *İbnülemin Mahmut Kemal İnal Cumhuriyet Devrinde Bir Osmanlı Efendisi*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2017.

Camiinde kılınan öğle namazının ardından cenazesi İstanbul Üniversitesine getirilir; buradaki törenin ardından da Merkez Efendi'deki aile kabristanına defnedilir.

İbnülemin'i yakından tanıma fırsatı bulanlar onu, "devr-i kadim efendisi" olarak tavsif eder. O, Tanpınar'ın ifadesiyle "aramızda yaşayan bir mazi"dir. Nevi şahsına münhasır olan bu edebiyat adamı, birinci mısraı Yahya Kemal'e, ikinci mısraı ise Süleyman Nazif'e ait olan meşhur beyit ile anılır:

"Hezar gıpta o devr-i kadim efendisine
Ne kendi kimseye benzer ne kimse kendisine"

Gerçekten de İbnülemin, tüm hayatı boyunca maziye ve maziye ait olan her şeye sahip çıkmış, muhafaza etmek için gayret göstermiştir. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte yaşanan değişimleri bir 'bürokrat' olarak tecrübe eden İbnülemin, aralarında fikir, inanç ve ideoloji akrabalığı bulunan insanların birer birer hayata veda etmeleriyle birlikte geçen zamana ve o zamanın insanlarına karşı büyük bir merak duymuştur. Onun, tarih ilmine ve bir edebî tür olarak biyografiye olan yoğun dikkati ve ilgisi sözü edilen merakın bir neticesidir.

İbnülemin, pek çok edebî şahsiyet gibi yazı hayatına şiirle başlamış, hikâye ve roman kaleme almış, dönemin süreli yayınlarında makaleler yayımlamış bir isimdir. Ancak uzun süren yazı hayatında o, ağırlıklı olarak biyografiyle meşgul olmuştur. İbnülemin'i edebiyat tarihinde görünür kılan yönü de hiç şüphe yok ki biyografi yazarlığıdır. Tezkire geleneği çerçevesinde değerlendirilmesi mümkün olan eserlerinin yanı sıra müstakil biyografiler ve monografiler de kaleme almıştır.

3. KELİN PERÇEMİNDEN TUTMAK: BİYOGRAFİYE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİYLE İBNÜLEMİN MAHMUT KEMAL İNAL

Hayatın yazılı temsili olarak biyografi, geçmişte yaşamış kişilerin yanı sıra hâlen hayatta olan kişilerin geçmişlerini ele alır ve bu yönüyle tarihle doğrudan ilişkilidir. Biyografi yahut hayat yazımı tarihin bir şubesi, yazı kültürünün de bir parçasıdır.¹⁰ İslam dünyasında biyografi çalışmalarının nüveleri Hz. Peygamber'in hayatının kaydedildiği siyerlerdir. Sonrasında ise evliyaların, hükümdarların ve herhangi bir meslekte yetişmiş kişilerin biyografileri kaleme alınmıştır. Osmanlı devrinde kaleme alınan tezkire türündeki eserler de Türk edebiyatının ilk biyografi örnekleridir ve bu eserlerde biyografik özne *şair*dir. Tezkirelerde şairin bir birey olarak biyografik varlığının tespit edildiği kısımlar, onun *doğumu/ölümü, öğrenimi, çalışma hayatı, şahsiyeti* şeklinde tasnif edilmesi mümkün olan bir yapı ile inşa edilmiştir. Ayrıca şairin edebî kişiliğine ve eserlerine yönelik bilgi, tanıtma ve değerlendirmeleri de ihtiva eden bu bölümler, tezkirelerin sadece biyografik nitelik taşımadığını, aynı zamanda dönemin edebiyat ve sanat anlayışının dikkatlere

¹⁰ Abdülhamit Kırmızı, "Biyografi", *Tarih İçin Metodoloji*, (Ed. Ahmet Şimşek), Pegem Akademi, Ankara 2018, s. 203.

sunulduğunu gösteren bölümlerdir. Ancak ifade etmek gerekir ki şairlerin yaşam öykülerini ve eserlerinden örnekleri ihtiva eden bu “*biyografi lügatleri*”¹¹ eleştirel bakış açısından uzak, analitik düşüncenin çok ötesinde ve umumiyetle öğretici yönü ağır basan metinlerdir.

Yazı/edebiyat hayatında ağırlıklı olarak biyografiyle meşgul olan İbnülemin, XV. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar devam eden tezkire geleneğinin Türk edebiyatındaki ‘son temsilcisi’ olarak müstakil monografilerinin yanı sıra şairlerin, sadrazamların, hattatların ve musikişinasların hayatlarını kaydeden, eserlerinden örnekler sunan tezkireler kaleme almıştır. Ancak *Resimli Gazete* ve *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*’nda çıkan “Meşâhir-i Osmaniyye” ve “Meşâhir-i Meçhûle” başlıklı yazıları onun biyografi üzerine düşündüğünü gösteren metinlerdir. 1890’lı yılların sonunda yayımlanan bu yazılar, bilhassa “Meşâhir-i Osmaniyye”, İbnülemin’in ömür boyu sürececek biyografi çalışmalarının “*gaye ve istikametini*” tayin eden bir “*beyannâme hükmündedir.*”¹² Bu yazılarda İbnülemin’in üzerinde durduğu en önemli unsur bir kült olarak “*eslâf*”tır. Zira İbnülemin’e göre, terakki arzusunda olan bir milletin mensupları, *dün*ün marifet sahiplerini tanımalı ve onlara hürmet göstermelidir.¹³ İbnülemin’e göre, “*meziyetşinaslık*” terakkinin en temel kaidesidir. Geçmişte bir meslekte yetişmiş ve eser üretmiş kimselerin bugün hatırlanması ve tanınması, “*meziyetşinas*” kimselerin kaleme aldığı biyografiler sayesinde mümkündür. Onlar, biyografi türünde eserler yazarak *dün*ün marifet sahiplerini sonraki nesillere tanıtarak büyük bir hizmete imza atmışlardır.¹⁴ İbnülemin’in tıpkı “*meziyetşinaslık*” gibi üzerinde durduğu bir başka kavram ise *hürmet* ve *itibar*dır. Ona göre biyografiler, “*erbâb-ı marifet*”e gösterilen hürmetin sadece “*hâl-i hayat*”larında değil, vefat ettikten sonra da devam ettiğini gösteren vesikalardır. Bir ilim ve edebiyat adamının öldükten sonra hatırasına ve eserlerine gösterilen hürmetin gayet tabii onun için “*faide-i maddiyesi*” yoktur. Ancak onun hayatından ibret/ders alacak, onun eserlerini okuyup fikir sahibi olacak “*ebna-yı beşer*” için menfaat oldukça fazladır. Çünkü o marifet sahipleri hayatlarıyla, fikirleriyle ve eserleriyle, kendilerinden sonra yetişecek olanlara “*numune-i ibret arz*” etmişlerdir.¹⁵

İbnülemin’e göre ‘eslâfa hürmet’ ve ‘ahlâfa hizmet’ olan biyografi, yazı türlerinin içinde kaleme alınması en zor olan metinlerdir. Zira bir şahsiyetin

¹¹ Abdülhamit Kırmızı, *age.*, s. 204.

¹² Ömer Faruk Akün, *agm.*, s. 256.

¹³ İbnülemin Mahmut Kemal [İnal], “Meşâhir-i Osmaniyye”, *Resimli Gazete*, No. 89, 10 Recep 1316/12 Teşrinisani 1314, s. 1162.

¹⁴ İbnülemin Mahmut Kemal [İnal], “Meşâhir-i Meçhûle”, *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, XVII/19 (96), s. 39.

¹⁵ İbnülemin Mahmut Kemal [İnal], “Meşâhir-i Osmaniyye”, *Resimli Gazete*, No. 89, 10 Recep 1316/12 Teşrinisani 1314, s. 1162.

hayatının her ânına ve alanına hâkim olmak, onun kişilik özelliklerini canlı bir üslupla ortaya koymak ve belgeler ışığında elde edilen bilgileri kronolojik olarak kaydetmek bir hayli güçtür. İbnülemin'e göre biyografi yazmanın önündeki zorluklardan biri “*erbâb-ı meziyetin kendi kıymetlerini takdir etmemeleridir.*”¹⁶ Biyografi yazmayı “*müşkil bir mesele*” hâline getiren bir başka engel yahut zorluk ise biyografinin mutlaka şahsiyetin vefatının ardından yazılması gerektiği fikridir. İbnülemin'e göre biyografinin, şahsiyetin vefatının ardından yazılması bir “*mezara girip oradan hayat-ı güzesteği tetebbu ve tetkik etmek kabilinden*” bir iştir.¹⁷

Biyografi yazmanın önündeki bir diğer zorluk ise ‘kayıtsızlık’tır. İbnülemin’in kullandığı bu ifade, meziyet sahibi kimselerin hayatlarına ve eserlerine dair bilgi ve belgelerin kayıt altına alınması hususundaki ‘ihmal’ ile yine o kimselerin hayatı ve eserleri karşısında sergilenen ‘ilgisiz’ tavra işaret etmektedir. İbnülemin'e göre, üç yüz yıl evvel yaşamış bir şaire dair bilgi bulunabilirken altmış yıl evvel yaşamış bir şaire dair bilgi bulunamamasının sebebi hiç şüphe yok ki kayıtsızlıktır.¹⁸ Bu kayıtsızlık sebebiyle şairlerin vefatıyla birlikte kaybolan vücutları gibi, onların “*ömr-i sanisi mesabesinde olan*” eserleri de kaybolmuştur.¹⁹ Bugün kütüphanelerde bulunan sınırlı sayıdaki eserlerin dışında kalanlar, yangınlar, ilim, sanat ve edebiyat ile münasebeti olmayanlar ve kadir bilmeyen kimseler yüzünden “*zalam-ı meçhuliyette*” kalmıştır.²⁰

İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri* adlı eserinin muhtelif bölümlerinde de biyografi yazmanın mihnet ve meşakkatinden bahseder ve sözü yine üzerinde ısrarla durduğu ‘kayıtsızlık’ meselesine getirir. İbnülemin eserini kaleme alırken, “*Herkes kendini elbette başkasından iyi bilir.*”²¹ düşüncesinden hareketle, hâlen hayatta bulunan şairlerin bizzat kendilerinden, hayatını kaybedenlerin ise yakınlarından mektup yoluyla tercümeihâl talebinde bulunmuştur. Ne var ki bu şairlerden ve vârislerden bir kısmı İbnülemin’in talebine ya bir hayli geç cevap vermiş ya da hiç cevap vermemiştir. Reşit Efendi’nin biyografisinde şairin Ankara’da ikamet eden oğlundan aylar geçmesine rağmen cevap alamadığını sitemkâr bir üslupla dile getiren İbnülemin, sözünü ettiği ilgisizliğe dair kanaatlerini okuyucularıyla paylaşır:

¹⁶ İbnülemin Mahmut Kemal [İnal], “Meşâhir-i Osmaniyye”, *Resimli Gazete*, No. 90, 17 Recep 1316/19 Teşrinisani 1314, s. 1175.

¹⁷ İbnülemin, *agm.*, s. 1175.

¹⁸ İbnülemin Mahmut Kemal [İnal], “Meşâhir-i Meçhûle”, *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, XVII/19 (96), s. 39.

¹⁹ İbnülemin, *agm.*, s. 37.

²⁰ İbnülemin, *agm.*, s. 38.

²¹ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri Cilt I*, (haz. Müjgân Cunbur), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 21.

“Gel, kelin perçemini tut bakalım! Benden ziyade alakadar olması lazım gelen oğul cevap vermezse, aşınalar malumat vermezlerse, bir yerde bir kayıd bulunmazsa ben, ne yazabilirim?”²²

Biyografi yazmanın zorluklarını dile getiren İbnülemin, kendisinden önce kaleme alınan biyografi eserlerini ve onların yazarlarını minnetle anar, ancak düşüncelerini açıkça söyleme kararlılığına sahip bir kimse olarak eleştirilerini de ifade etmekten geri durmaz. İbnülemin’in kendisinden evvel kaleme alınan tezkirelere yönelik tenkitlerinin başında üslup problemi gelmektedir. Zira ona göre, tezkire yazarları “*müseccî ve mukaffa sözlerle*” eserlerini inşa etmişler; hayatını kaleme aldıkları kişinin “*şahs-ı manevisine*”, mesleğindeki hizmetlerinin mahiyetine, eserlerinin kıymet ve ehemmiyetine önem vermeyip resmî tercümeihâllerini ve eserlerinin yalnızca isimlerini sıralamışlardır.²³ İbnülemin’e göre biyografiden beklenen bu değildir. Biyografiden beklenenlerin ne olduğunu ve bir biyografi yazarının ne yapması gerektiğini ifade ederken İbnülemin, her ne kadar okuyucuyla bibliyografik malumat paylaşmasa da Avrupa’daki eserleri işaret eder. İbnülemin’e göre Avrupa sahasında kaleme alınan biyografi eserlerinin mümeyyiz vasfı, biyografik öznenin “*mensup olduğu ailenin ahval-i mühimmesinden*” başlamak suretiyle hayatının bütün ayrıntılarıyla dikkatlere sunulmasıdır. Bu durum kuşkusuz okurda biyografik özneyle birlikte “*yaşıyormuşçasına*” bir his uyandırır. İbnülemin’e göre Avrupa sahasında yazılan biyografi eserlerini okuyan bir kimse adeta “*mekteb-i tıbbiyede teşrih dersi okuyormuş*” gibi bir hisse kapılır.²⁴

Anlaşıyor ki İbnülemin, klasik tezkire üslubuyla kaleme alınan biyografilerde, biyografik öznenin tüm yönleriyle ele alınıp kavranmadığını, birtakım yönlerinin ihmal edildiğini düşünüyor. Ona göre biyografik öznenin ihmal edilen yönü hiç şüphe yok ki manevi cephesidir. Nitekim İbnülemin’in kaleminden çıkan biyografilerde ve monografilerde ele alınan şahsiyet, resmî hâl tercümesinin yanı sıra fiziki görünümü, kişilik özellikleri, mizacı, alışkanlıkları, kusurları ve zaaflarıyla bir bütün olarak okuyucu karşısına çıkar. Böylece biyografiler kuru ve yavan bilgiler yığını olmaktan öte canlı bir yapıya bürünür.

4. EDEBÎ ESERE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİYLE İBNÜLEMİN MAHMUT KEMAL İNAL

Bir kişinin edebiyat tarihlerinde kendisine yer bulmasını sağlayan yönü kuşkusuz edebî eser üretmesidir. Bu yüzdendir ki tezkire yazarları biyografilerini

²² İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri Cilt IV*, (haz. İbrahim Baştuğ), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 1901.

²³ İbnülemin Mahmut Kemal [İnal], “Meşâhir-i Osmaniyye”, *Resimli Gazete*, No. 89, 10 Recep 1316/12 Teşrinisani 1314, s. 1163.

²⁴ İbnülemin Mahmut Kemal [İnal], “Meşâhir-i Osmaniyye”, *Resimli Gazete*, No. 90, 17 Recep 1316/19 Teşrinisani 1314, s. 1175.

kaydettikleri şahsiyetlerin eserlerinden örnekleri de metne eklemeyi ihmal etmemişlerdir. Zira bir edebî şahsiyet, ortaya koyduğu edebî eserlerle vardır. Belirtmek gerekir ki tezkirelerde örnek olarak verilen edebî eserler, bilimsel bir bakış açısıyla ve eleştirel bir gözle tahlil edilmemiş; edebî eseri değerlendirme işi, genellikle birer takdir göstergesi olan klişe ifadelerle geçiştirilmiştir. *Son Asır Türk Şairleri* adlı eserinde de İbnülemin, klasik tezkire üslubunu ve bakış açısını yansıtan bir değerlendirme tarzı benimsemiş, biyografi metinlerinde yer alan şahsiyet ve eser değerlendirmelerini de yine bu anlayışa göre yapmıştır. Ancak biyografi ve monografi türündeki eserlerini kaleme almasından yıllar önce İbnülemin, *Resimli Gazete*'de çıkan "Eser-Müessir" ve "Âsâr-ı Muhallede" başlıklı yazılarında *edebiyat, eser ve müessir* kavramları etrafında düşüncelerini dile getirmiştir.

İbnülemin'e göre biyografide mutlaka örnek eser verilmelidir. Zira edebî eser, biyografisi kaleme alınan edebî şahsiyetin sanattaki kudretinin somut bir göstergesidir. Bir edebî kişiliğe dair sadece biyografik bilgiler verildikten sonra onun "*şair-i mahir*" olarak tavsif edilmesi yeterli olmadığı gibi, doğru bir değerlendirme de değildir. Çünkü "*asıl nazar-ı dikkate alınacak şey müessir değil, eserdir.*"²⁵ Buna mukabil özelde İbnülemin'in, genelde ise tezkire yazarlarının edebî kişilik ve eser değerlendirmelerinde belirginleşen bir tezadın varlığını belirtmek gerekir. Zira tezkirelerde edebî kişilik ve eser değerlendirmeleri sarmal bir görünüm arz eder. Her ne kadar mühim olanın eser olduğu teoride dile getirilse de pratikte durum farklıdır. Çünkü tezkirelerde edebî esere dair yapılan değerlendirmeler, aslında onun "*en aşikâr sebebi*"²⁶ olan edebî kişiliğe yönelik değerlendirmelerdir. Tezkire yazarlarına göre, "*Yaratıcı olmasa eser de yoktur. Bir faaliyetin yüksekliği, yüceliği, değeri, sahibinin gücüne, kabiliyetine bağlıdır.*"²⁷

İbnülemin'in edebî esere ilişkin görüşlerini dile getirdiği "Eser-Müessir" başlıklı yazısını iki kısım hâlinde ele almak mümkündür. Bu yazının ilk kısmında İbnülemin, önemli olanın eser olduğunu ifade ettikten sonra "*istidad-ı ciddî*"nin şöhrete feda edildiğini vurgular. Ona göre şöhret sahibi kimselerin eserleri takdire mazhar olurken, henüz "*iştihar*" etmemiş kimselerin kaleminden çıkan eserler ise "*büyük bir insafsızlıkla*" karşı karşıya kalmaktadır. Çünkü "*zevk-i edeb, hassa-i temyiz galgale-i şöhret arasında*" kaybolup gitmiştir.²⁸ Aynı yazının ikinci kısmında ise İbnülemin, "*her şeyin bir mevsim-i mahsusu*" olduğu gibi eser neşretmenin de bir zamanı olduğuna işaret eder. Ona göre, eser neşrine başlamazdan evvel tahsil hayatı

²⁵ İbnülemin Mahmut Kemal [İnal], "Eser-Müessir", *Resimli Gazete*, No. 62, 26 Ramazan 1315/Şubat 1313, s. 735.

²⁶ Rene Wellek, Austin Warren, *Edebiyat Teorisi*, (çev. Ö. Faruk Huyugüzel), Dergâh Yayınları, İstanbul 2011, s. 85.

²⁷ Harun Tolasa, *age.*, s. 308.

²⁸ İbnülemin, *agm.*, s. 735.

başarıyla tamamlanmalı, ilmî araştırmalar yapılmalıdır. “*Hulûl mevsiminden evvel*” eser neşreden kimseler, sermayesi olmadığı hâlde ticaret yapmaya kalkışan tüccar çıkarlarıdır.²⁹

“Âsâr-ı Muhallede” başlıklı yazısında ise İbnülemin, edebiyatın ve buna bağlı olarak edebî eserin sosyal fayda sağlama amacı üzerinde durur ve ‘ahlaki’ olanın aynı zamanda ‘güzel’ olduğunu dile getirir. Ona göre bir sözün güzelliği ahlaki oluşuyla doğrudan ilişkilidir. Bir sözün edebî olarak nitelendirilebilmesi için onun “*edebe muvafık*” ve “*terbiye-yi fikriyeye hadim*” olmasının yanı sıra “*ruh ve vicdan üzerinde tesirati*” olması gerekir.³⁰ Anlaşıyor ki İbnülemin, tıpkı Tanzimat döneminin öncü isimleri gibi sanatı, sosyal fayda aracı olarak görüyor. Ayrıca sanatın ve edebiyatın ahlaka uygun olması gerektiğini düşünüyor. Ona göre, “*hakikate*” ve insanlığın “*şeref ve meziyetine*” aykırı olan sözlerde “*fayda ve beka aramak*” beyhude bir uğraştır.³¹ İbnülemin’e göre insanlığın vücuda getirdiği eserlerin arasında en değerli ve kalıcı armağan sözdür. Sözün ise “*hakikate müstenit*” olması gerekir.³² Edebî şahsiyet, anlatımı güçlendirmek maksadıyla duygu ve düşüncelerini mecazlar aracılığıyla dile getirebilir. Ancak “*hakikatin setre-i mecaza bürünmesi*” onun ‘bayağı’ bir söz olmasını gerektirmez. Zira “*mecaz başka, redaet başkadır.*”³³

Edebî eserin “*zâde-i tabiat*”³⁴ olduğunu dile getiren İbnülemin, ‘eser ile müessir’ arasındaki münasebeti, ‘baba ve evlat’ metaforuyla yorumlamaktadır. Edebî şahsiyetin tabiatının/yaradılışının bir neticesi olan eser, hiç şüphe yok ki müessirinin bir parçasıdır ve ondan izler taşır. Eserlerinin kalıcı olmasını isteyen edebî şahsiyet, evladının “*libas-ı ismetten*” sıyırılmasını istemeyen bir baba gibi “*edep-şinas*” olmalıdır.³⁵

²⁹ İbnülemin, *agm.*, s. 736.

³⁰ İbnülemin, *agm.*, s. 823.

³¹ İbnülemin, *agm.*, s. 822.

³² İbnülemin Mahmut Kemal [İnal], “Âsâr-ı Muhallede”, *Resimli Gazete*, No. 69, 16 Zilkade 1315/26 Mart 1314, s. 822.

³³ İbnülemin, *agm.*, s. 822.

³⁴ Tezkire yazarlarının edebî kişiliğe ve esere dair değerlendirmeler yaparken oldukça cömert bir biçimde kullandığı “*fitrat, tâb, zâde-i tâb, zâde-i tabiat*” ifadelerini İbnülemin’in kaleme aldığı biyografilerde de görmek mümkündür. Bu ifadeleri İbnülemin, daha çok edebî kişiliğe yönelik değerlendirmelerinde, onların sanat kudretlerini ele aldığı kısımlarda kullanmıştır. Bu ifadeler İbnülemin’in biyografilerinde bilinen anlamlarının yanı sıra daha özel bir anlam kazanarak bir şahsiyetin sanata olan yatkınlığını işaret etmektedir.

³⁵ İbnülemin, *agm.*, s. 822-823.; İbnülemin, ‘edep-şinas’ kelimesini iki anlamda kullanmaktadır. Bunlardan ilki *iyi ahlak* ve *terbiye* anlamında, diğer ise ‘edep’ kelimesinden müştak *edebiyat* anlamındadır. Yukarıda ifade edildiği gibi, İbnülemin’e göre eserlerinin

Edebî eserin *ebedîliğine* vurgu yapan İbnülemin'e göre, bir kimsenin sevap kazanmak amacıyla yaptığı iyilikler sadece maddi olamaz. Manevi birtakım iyilikler/hayratlar vardır ki onlar kuşkusuz İbnülemin'in "*âsâr-ı muhallede*" olarak tavsif ettiği eserlerdir. Ona göre bu eserler, edebî şahsiyetin "*ömr-i sanisi*"dir. Ancak ahlaktan, hakikatten ve "*hulus-ı niyetten müberra*" olan "*âsâr-ı kalemiyye*" kalıcı olamaz; sahibinin toprak altında eriyen vücudu gibi kısa bir zaman içinde kaybolur.³⁶

İbnülemin'in 'eser' ve 'müessir' kavramlarına dair düşüncelerini teorik bir biçimde ele aldığı bu yazılarından başka onun 'eser' ve 'müessir' hassasiyetini müşahhas bir biçimde ortaya koyan çalışmaları da vardır. Bu çalışmalar kuşkusuz geniş mukaddimelerle neşre hazırladığı divanlardır. *Şeyhülislam Yahya*³⁷, *Hersekli Arif Hikmet*³⁸ ve *Leskofçalı Gâlib*³⁹ divanları onun biyografi sahasındaki kudretini göstermesinin yanı sıra edebî metni önceleyen araştırmacı yönünü, kaynak kullanımındaki titizliğini ve objektif bakış açısını da gözler önüne serer. Zira bu çalışmalarında İbnülemin, biyografiyi kronolojik olarak sıralanmış bilgiler yığını olmaktan çıkarır; biyografik özneyi tüm yönleriyle son derece ayrıntılı bir biçimde ele alır. Bunu yaparken de dönemin öne çıkan özelliklerini anar, mühim hadiselerle atıf yapar, birtakım anekdotlarla ve nüktelerle biyografiyi zenginleştirir.⁴⁰

Tüm bu anlatımlardan sonra, biyografi ve eser kavramlarına ilişkin görüşlerinden hareketle İbnülemin'i, klasik tezkire geleneği ile modern edebiyat tarihçiliği arasında bir yerde konumlandırmak mümkündür. Zira eserlerinin biçim, içerik, dil ve üslup özelliklerini dikkate alarak onu, tezkire geleneğinin 'son temsilcisi' olarak kabul etmek mümkün olsa da biyografi ve eser kavramlarına dair düşünceleri İbnülemin'i modern biyografi yazarlığına ve edebiyat tarihçiliğine yaklaştırmaktadır. Gerçekten de o, biyografik özneyi tüm yönleriyle kavrayarak ve edebî eserin daima merkezde yer alması gerektiğini ifade ederek esasında modern bir biyografi yazarı ve edebiyat tarihçisi gibi davranmaktadır. Buna mukabil ifade etmek gerekir ki İbnülemin'in, 1890'lı yılların sonunda ve 1900'lü yıllarında başında

---

"*muhalled*" olmasını arzu eden kimseler –kelimenin her iki anlamıyla- 'edep-şinas' olmalıdır.

³⁶ İbnülemin, *agm.*, s. 823.

³⁷ İbnülemin, *Divân-ı Yahya (Şeyhülislam)*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1334.

³⁸ İbnülemin, *Hersekli Arif Hikmet Divan*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1334.

³⁹ İbnülemin, *Leskofçalı Gâlib Divan*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1335.

⁴⁰ İbnülemin'in neşre hazırladığı divanlar hakkında daha geniş bilgi için bk. Yasin Şen, *İbnülemin Mahmud Kemâl İnal'ın Divan Neşirleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2016.; Yasin Şen, "İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın Divan Neşirlerinde Edebî Tenkit", *Turkish Studies*, C. 10/12, Yaz 2015, ss. 1025-1050.; Murat A. Karavelioğlu, "İbnülemin'in Divan Neşirleri", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 4, İstanbul 2010, ss. 27-58.

dile getirdiği bu düşünce ve değerlendirme tarzı daha sonra kaleme aldığı eserlerinde sistematik bir görünüm kazanmamıştır.

5. SONUÇ

Mazi, hâl ve gelecek kavramları arasında şahsiyeti, fikirleri ve eserleriyle zamansal bir bağ kuran İbnülemin, mensup olduğu sosyal muhitin vasıflarını ve geleneğin birikimi olan kültürü bütün bileşenleriyle sahiplenmiş ve korumak için gayret göstermiştir. Geleneğin ‘minnettar’ vârisi olarak İbnülemin’in, uzun süren yazı hayatında edebî ilgisi ve dikkati, anımsama eğilimi ve anlatma arzusunun bir neticesi olarak biyografi ve tezkire türü üzerinde yoğunlaşmıştır.

İbnülemin, ‘eslafa hürmet’ ve ‘ahlafa hizmet’ olarak nitelendirdiği tezkire türündeki eserlerinde biyografik öznenin sadece resmî tercümeihâlini kaydetmekle kalmamış; onu kişilik özellikleri, mizacı, alışkanlıkları ve zaaflarıyla bir birey olarak kavramış ve tanıtmıştır. Kendisinden önce kaleme alınmış tezkirelerde biyografik öznenin manevi cephesinin ihmal edildiğini düşünen İbnülemin, Avrupa sahasında kaleme alınan biyografik eserlerini işaret etmektedir. Ona göre bu biyografilerde biyografik özne tüm yönleriyle ve canlılığıyla kendisini hissettirmektedir. Bir edebî terim olarak biyografi ile bir tıp terimi olan ‘anatomi’ arasında ilgi kuran İbnülemin’e göre, biyografik öznenin şahsiyetinin teşekkülünde belirleyici bir rol oynayan sosyal arka plandan başlamak suretiyle onun kişilik özellikleri, mizacı, alışkanlıkları, öğrenim ve mesleki durumu, eserlerinin kıymet ve mahiyeti bir bütün hâlinde ele alınmalıdır. Ne var ki biyografi yazmak oldukça meşakkatli uğraştır. Bu güçlüklerin başında biyografik öznenin ‘tevazu’ sahibi bir kimse olarak kendi kıymetini takdir etmemesidir. Bununla birlikte meziyet sahiplerine karşı kayıtsızlık/ilgisizlik de biyografin işini zorlaştıran unsurlardır.

Biyografi üzerine düşünen İbnülemin, asıl önemli olanın ‘müessir’ değil ‘eser’ olduğunu dile getirir. Ona göre asıl dikkate alınması gerek şey -yaratıcısının şöhretine bakmaksızın- eserin bizzat kendisidir. Biyografi ve eser arasındaki ilişkiyi İbnülemin, ‘baba ve evlat’ teşbihiyle dikkatlere sunar; eserin ‘zâde-i tabiat’ olduğuna vurgu yapar. Ayrıca İbnülemin, tıpkı Tanzimat döneminin öncü isimleri gibi, edebiyatın ‘edep’ten geldiğini ifade eder; ahlaki olanın aynı zamanda güzel olduğunu belirtir. Ona göre mecaz kisvesine bürünmüş sözler, hakikate ve edebe aykırı ise edebî olarak nitelendirilemez. Bu eserler tıpkı müelliflerinin bedenleri gibi kısa bir zaman içinde kaybolup giderler.

KAYNAKÇA

- Akün, Ömer Faruk, “İbnülemin Mahmut Kemal İnal”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 21, İstanbul 2000, s. 249-262.
- Biçer, İsmail Alperen, *Tezkire Geleneğinin Son Temsilcisi: İbnülemin Mahmut Kemal İnal*, Paradigma Akademi Yayınları, Çanakkale 2021.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2007.
- Enginün, İnci, “Edebiyat Tarihi”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh Yayınları, Cilt 2, İstanbul 1977, s. 443-444.
- Gürlek, Dursun, *İbnülemin Mahmut Kemal İnal Cumhuriyet Devrinde Bir Osmanlı Efendisi*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2017.
- Hüseyin Vassaf, *Bir Eski Zaman Efendisi İbnülemin Mahmut Kemal Kemâl’ül-Kemâl*, (haz. Fatih M. Şeker, İsmail Kara), Dergâh Yayınları, İstanbul 2012.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal, “Âsâr-ı Muhallede”, *Resimli Gazete*, No. 69, 16 Zilkade 1315/26 Mart 1314, s. 822-823.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal, *Divân-ı Yahya (Şeyhülislam)*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1334.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal, *Hersekli Arif Hikmet Divan*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1334.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal, *Leskofçalı Gâlib Divan*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1335.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal, “Eser-Müessir”, *Resimli Gazete*, No. 62, 26 Ramazan 1315/Şubat 1313, s. 735-736.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal, “Meşâhir-i Meçhûle”, *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, XVII/19 (96), 1928, s. 37-56.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal, “Meşâhir-i Osmaniyye”, *Resimli Gazete*, No. 89, 10 Recep 1316/12 Teşrinisani 1314, s. 1162-1163.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal, “Meşâhir-i Osmaniyye”, *Resimli Gazete*, No. 90, 17 Recep 1316/19 Teşrinisani 1314, s. 1175-1176.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal, *Son Asır Türk Şairleri Cilt I*, (haz. Müjgân Cunbur), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal, *Son Asır Türk Şairleri Cilt IV*, (haz. İbrahim Baştuğ), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2002.
- İpekten, Haluk vd., *Şair Tezkireleri*, Grafiker Yayınları, Ankara 2002.
- İsen-Durmuş, Tuba Işinsu, “Osmanlı Şuara Tezkirelerinde Zeyl Geleneği”, *Turkish Studies*, Cilt 7/1, s. 1319-1329.
- Karavelioğlu, Murat, “İbnülemin’in Divan Neşirleri”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 4, İstanbul 2010, ss. 27-58.

- Kılıç, Filiz, Macit, Muhsin, “Divan Edebiyatında Poetika Denemeleri: Tezkire Önsözleri”, *Yedi iklim*, Sayı 3, 1992, s. 28-33.
- Kırmızı, Abdülhamit, “Biyografi”, *Tarih İçin Metodoloji*, (Ed. Ahmet Şimşek), Pegem Akademi, Ankara 2018.
- Okay, Orhan, “Edebiyat Tarihi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 10, İstanbul 1994, s. 403-405.
- Öztürk, Muhittin, *İbnülemin Mahmud Kemâl'in Hayatı ve Eserleri*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1996.
- Robinson, Jamees Stewart, “Osmanlı Şair Biyografileri”, *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, (haz. Mehmet Kalpaklı), YKY, İstanbul 1999, s. 134-146.
- Şeker, Fatih Mehmet, “İbnülemin İçin Entelektüel Bir Portre Denemesi Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Sahih Bir Köprü”, *Bir Eski Zaman Efendisi İbnülemin Mahmut Kemal*, Dergâh Yayınları 2012, s. 15-66.
- Şeker, Fatih Mehmet, *Modernleşme Devrinde İlmiye Cevdet Paşa – İbnülemin Örneği*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2011.
- Şeker, Şemsettin, *İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın Tarihi Romanı: Sabih*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.
- Şemsettin Sami, *Kamûs-ı Türkî*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2010.
- Şen, Yasin, *İbnülemin Mahmud Kemâl İnal'ın Divan Neşirleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2016.
- Şen, Yasin, “İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın Divan Neşirlerinde Edebî Tenkit”, *Turkish Studies*, C. 10/12, Yaz 2015, ss. 1025-1050.
- Tolasa, Harun, *Sehî, Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002.
- Toros, Taha, *Türk Edebiyatından Altı Renkli Portre*, İsis Yayıncılık, İstanbul 1998.
- Wellek, Rene-Warren, Austin, *Edebiyat Teorisi*, (çev. Ö. Faruk Huyugüzel), Dergâh Yayınları, İstanbul 2011.

